

УДК 37.011.3 – 051..37 (092)

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

І.О. Кулик

Анотація. У статті проаналізовано й узагальнено духовно-моральні аспекти професійного розвитку вчителя в педагогічній спадщині Григорія Сковороди.

Ключові слова: мораль, духовність, «сродный» труд.

Аннотация. В статье проанализированы и обобщены духовно-нравственные аспекты профессионального развития учителя в педагогическом наследии Григория Сковороды.

Ключевые слова: мораль, духовность, «сродный» труд.

Annotation. The article analyzes and summarizes the moral aspects of teacher training in pedagogical creativity Gregory Skovoroda.

Keywords: morality, spirituality, pedagogical creativity.

Особистісно орієнтована парадигма освіти висуває нові вимоги до професійної підготовки вчителя. У Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)», Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» та інших нормативно-правових документах визнається необхідність інноваційних змін у вітчизняному освітньому просторі, забезпечення гуманізації й демократизації педагогічного процесу. Серед основних напрямів державної політики щодо подальшого розвитку освіти пріоритетне значення надається вихованню громадян з розвиненою духовністю, національною самосвідомістю. Визнається необхідність розкриття потенційних можливостей кожної особистості, підготовки її до самовдосконалення впродовж усього життя. Принципового значення набуває проблема формування духовно-моральних якостей особистості вчителя.

Вирішення поставлених перед суспільством завдань потребує критичного переосмислення наявного історико-педагогічного досвіду. Серед українських філософів і педагогів, які збагатили національну педагогічну думку новими ідеями, гідне місце посідає Григорій Савич Сковорода (1722 – 1794).

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що педагогічні ідеї Григорія Сковороди відображали його філософське бачення світу, базувались на практичному досвіді. Свої новаторські педагогічні ідеї філософ реалізував у практичній діяльності, перебуваючи на посаді викладача в Переяславському та Харківському колегіумах, працюючи домашнім учителем у поміщика С.Томари.

Світоглядно-теоретичні аспекти формування «істинної» людини в педагогічній концепції Григорія Сковороди розкрили Д.Багалій, Г.Ващенко, М.Ковалинський, В.Петров, М.Сумцов, С.Русова, О.Туляков, Л.Ушкалов. Загальнопедагогічні ідеї українського просвітника проаналізовано у працях Г.Данилевського, О.Дзеверіна, М.Закалюжного, А. Ніженець, О.Тулякова, С.Чавдарова. Проблему формування особистості в контексті сучасної філософії освіти висвітлили В.Корженко, М.Култаєва. Значення ідейно-теоретичної спадщини й просвітницької діяльності Григорія Сковороди досліджували М.Возняк, М.Демков, Ф.Кудринський, М.Костомаров, Г.Тисяченко.

Мета статті – проаналізувати й узагальнити духовно-моральні аспекти професійного розвитку вчителів у педагогічній спадщині Григорія Сковороди.

Своє розуміння навчально-виховного процесу філософ обґрунтував у багатьох трактатах, притчах, байках. У творах мислителя є багато цінних думок про педагогічну діяльність, яку він вважав найгуманнішою і найпотрібнішою для людей.

На думку Григорія Сковороди, педагог повинен мати покликання до своєї роботи, «сродність» до педагогічної діяльності, бо праця вчителя лише тоді буде успішною, коли вона для нього буде джерелом натхнення, щастя.

Григорій Сковорода порівнював учителя з дбайливим садівником, який оберігає вихованців від різноманітних негативних впливів та обставин, усуваючи перешкоди й утруднення: «Усяка справа має успіх, коли природа сприяє. Не заважай лише природі і, коли хочеш, знищуй перепони, ніби очищаючи її шлях: воістину, все вона чисто і вправно зробиць. Клубок сам від себе покотиться з гори: заברי лише камінь, що лежить на перепоні. Не вчи його котитися, а лише допомагай» [2, с. 108].

Виховувати і навчати дітей, на думку філософа, має право людина, яка сама добре вихована, професійно і морально підготовлена до роботи в школі, щиро любить своїх вихованців. Український просвітник був впевнений, що вчитель повинен постійно вдосконалювати свій професіоналізм, моральні й духовні якості, формувати у собі «істинну» людину.

Григорій Сковорода підкреслював, що у кожної людини своя внутрішня сутність (індивідуальні здібності, нахили, обдарування), що даються від народження, від Бога. Філософ закликав пізнати природні здібності, якими нагородив кожного Бог; розвинути їх у процесі навчання й самовдосконалення; вибрати професійну діяльність у відповідності з внутрішньою схильністю, щоб самореалізуватися у «сродній» праці. Григорій Сковорода був переконаний: «З різними природними нахилами і життєвий шлях різний. Одначе всім їм один кінець – чесність, мир та любов» [1, с. 105].

Питання формування «істинної» людини просвітель розкрив у контексті вчення про «три світи» та «дві натури», «філософії серця», ідеї «сродної» праці. Міркування Г.Сковороди про формування особистості спираються на розуміння людини як мікрокосму, «маленького світику». У трактуванні філософа, невидима натура (духовний світ) первинна щодо видимої (матеріальної): «... зване нами око, вуха, язик, руки, ноги і все наше зовнішнє тіло само по собі ніяк не діє і є ніщо. Воно все підпорядковане нашим думкам. Думка, володарка його, перебуває у безперервним хвилюванні день і ніч. Це вона розмислює, радить, робить визначення, приневолює. А зовнішня наша плоть, як загнuzдана худоба чи хвіст, мимоволі йде за нею вслід. Отож думка – головна й середня наша точка. Звідси вона зчаста й серцем зветься. Відтак, не зовнішня наша плоть, але наша думка – головна наша людина. В ній ми й перебуваємо. А вона є нами» [1, с. 156 – 157].

Для філософа було характерне релігійне світосприймання, його думки були засновані на християнському світобаченні й спрямовані в морально-етичну площину. Погляди на світ, людину, природу і суспільство мали релігійно-філософський характер, були пов'язані зі зверненням до Бога, християнської традиції та народної мудрості, тому спиралися на головні християнсько-світоглядні категорії – Любов, Віру, Щастя.

Сприймаючи людину як активну, мислячу істоту, Григорій Сковорода розглядав виховання також як певною мірою саморозвиток, самонавчання, самовиховання, під якими розумів вольові зусилля людини, спрямовані на вдосконалення себе самої, прагнення стати кращою.

У контексті філософії Григорія Сковороди, людина – емоційно-вольова істота, центром якої є серце, дух: «Бо що в людині голова, коли не серце?» Серце, був впевнений філософ, породжує думки, прагнення, устремління, сподівання, почуття, тобто є тією духовною субстанцією людського буття, яка забезпечує життєдіяльність людини і наближає її до вищої істини – до Бога: «... серце є істинний Бог» [2, с. 55].

Тому пріоритетного значення Григорій Сковорода надавав саме «внутрішній» освіті: вдосконалення і розвиток вольових якостей, естетичних смаків, емоцій; формування духовності як провідної якості особистості; створення сприятливих умов для самовдосконалення й саморозвитку. Згідно з педагогічними міркуваннями Григорія Сковороди, людина повинна бути гармонійно вихована: здорова тілом і духом, добродійна, вдячна, вільна, щаслива. Філософ наполегливо підкреслював, що шлях до виховання доброго, вдячного серця лежить через виховання розуму.

Мислитель наголошував, для того, щоб пізнати навколишній світ, орієнтуватися у різноманітних життєвих ситуаціях, розрізнити поняття «добро» і «зло» – треба засвоїти велику суму знань, що повинні стати фундаментом моральних якостей особистості.

Григорій Сковорода, розмірковуючи про унікальність педагогічної діяльності, писав: «Довго сам навчайсь, коли хочеш учити інших» [1, с. 442]. Вчитель, на думку філософа, має оволодіти загальнолюдськими і національними духовно-моральними цінностями. Григорій Сковорода підкреслював, що кожна людина мусить пізнати себе як частину свого народу, з яким вона зв'язана рідною мовою, звичаями, традиціями. Наслідуючи українську національну традицію, Григорій Сковорода закликав виховувати людяність, чесність, справедливість, скромність, щирість, вдячність, працелюбство, повагу до Батьківщини, любов до Бога, життєрадісне ставлення до життя, віру в краще майбутнє.

Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (м. Вінниця, 26-27 листопада 2014 р.)

Мислитель закликав чуйно ставитися до внутрішнього світу, дбати, в першу чергу, про виховання емоційно-вольової сфери, формувати позитивні почуття на основі християнської етики і загальнолюдських цінностей. Найкращі якості людини Григорій Сковорода асоціював з душею, тому наполягав, передусім, звертати увагу на серце, почуття, прагнення, переконання, духовні якості особистості. З моральним вихованням тісно пов'язував розумове, фізичне, естетичне. Щастя людини вбачав у духовному самовдосконаленні й «сродній» праці.

Значну роль у моральному вдосконаленні відіграють, на думку філософа, позитивні почуття. Тому важливим засобом формування емоційної сфери педагогів Григорій Сковорода вважав поезію, музику, художню культуру. Радив уникати зайвих нервових потрясінь, дотримуватися в усьому міри, робити добрі справи, вести здоровий спосіб життя, виховувати поміркованість у бажаннях і прагненнях. Філософ проповідував простоту життя, так би мовити, розумну достатність: «Будь тільки задоволений малим. Не бажай непотрібного і зайвого... Від непотрібного й зайвого всіляка труднота, всіляка погибель» [2, с. 113].

Визначальним чинником у процесі становлення професійної майстерності вчителя, на думку філософа, є гуманістична спрямованість особистості педагога. Мислитель вірив у позитивний потенціал кожної людини, в її необмежені творчі можливості щодо постійного розвитку і самовдосконалення. Тому підкреслював, щоб вихователі у своїй педагогічній діяльності обов'язково спиралися на благородне особистісне начало в кожній дитині: «Народженого до добра неважко навчити добру...» [2, с. 108].

Філософ стверджував, що дитина – повноправний учасник педагогічного процесу, а вчитель – керівник, наставник, порадник, друг, який повинен формувати в учнів бажання й уміння вчитися; виробляти звичку до самоосвіти; розвивати позитивні нахили й обмежувати негативні прояви; сіяти в душах вихованців любов, радість, доброзичливість, вдячність. Підкреслюючи, що у вдячному відношенні до життя заховано всяке благо, мислитель радив віддавати вдячність: «Богові, батькам і благодійникам. Бо це Богові – жертва, батькам – честь, а благодійникам – віддяка» [2, с. 111].

Враховуючи вищесказане, можна виділити декілька пріоритетних чинників формування професійної майстерності учителя в педагогічній спадщині Григорія Сковороди: мотивація особистості на самовдосконалення, розвиток емоційно-почуттєвого світу, духовно-моральних якостей, формування гуманістичної спрямованості особистості педагога у спілкуванні з вихованцями.

Література

1. Сковорода Григорій. Твори: в 2 т. / Український науковий інститут Гарвардського університету, Ін-т літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – К.: Обереги, 1994. – Т. 1. – 527 с.
2. Сковорода Григорій. Твори: в 2 т. / Український науковий інститут Гарвардського університету, Ін-т літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – К.: Обереги, 1994. – Т. 2. – 479 с.